

MARCIN KOTYL
HISTORIA KOLEKCJI PAPIRUSÓW BIBLIOTEKI
UNIwersYTECKIEJ W GIessen

WSTĘP

Kolekcja w Giessen liczy sobie ponad 2800 papirusów (w tym zbiór *P.Giss.* 1080 sztuk, *P.Iand.* 1157 i *P.B.U.G.* 596)¹ i jest jedną z większych i ważniejszych na świecie. Wszystkie papirusy pochodzą z Egiptu i w większości zostały zakupione przez Karla Kalbfleischa i Ernsta Kornemanna, ówczesnych członków Niemieckiego Kartelu Papirusowego (*Deutsches Papyruskartell*)². Część nabytków kolekcja zawdzięcza również prof. Carlowi Schmidtowi. Wśród papirusów jest stosunkowo niewiele literackich (ok. 1%), co jest normą chyba we wszystkich kolekcjach. Zdecydowaną większość stanowią greckie dokumenty (listy prywatne i urzędnicze, umowy, rachunki, pokwitowania itd.) pochodzące z okresu od IV wieku p.n.e. do VIII n.e. Nie brakuje też różnorodnych tekstów koptyjskich³, hieratycznych, demotycznych⁴, arabskich⁵ i łacińskich. Obok papirusu jako materiału piśmiennego występują również pergamin, skóra, płótno, ołowiane i woskowe

---

¹ Warto tutaj wspomnieć, że kolekcja zawiera dodatkowo również ponad 560 ostraków, głównie greckich oraz kilka koptyjskich. Wszystkie zostały nabyte z początkiem wieku XX przez Kornemanna i opatrzone siglum *O.Giss.*, a część *O.Iand.* Zob. H.G. Gundel, *Vorbemerkung zum Inventar der Ostraca Gissensia mit einem Beitrag über die Ostraca Iandana*, Gießen 1971 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 7).

² *Deutsches Papyruskartell* było niemieckim stowarzyszeniem kupujących papirusy, które powstało w odpowiedzi na pojawienie się licznych papirusów na rynkach antykwarycznych w Egipcie. Kartel funkcjonował w latach 1902–1914 i zgodnie ze zwyczajem zakupione papirusy rozlosowywano pośród jego członków. Zob. O. Primavesi, *Zur Geschichte des Deutschen Papyruskartells*, ZPE 114 (1996), s. 173–187.

³ Najbardziej znanym jest *Modlitwa Marii*, której pierwsze wydanie znajduje się w A.M. Kropp, *Oratio Mariae ad Bartos: Ein koptischer Gebetstext aus den Gießener Papyrussammlungen P.Iand. inv. 9 A, B*, Gießen 1965 (Berichte und Arbeiten aus der Universitätsbibliothek Gießen 7). Zob. też R.J. Williams, *The Giessen Coptic Texts*, Gießen 1966 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 23).

⁴ Zob. U. Kaplony-Heckel, *Die Gießener hieroglyphischen und demotischen Texte*, Gießen 1986 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 42).

⁵ Duża część z nich została wydana w A. Grohman, *Die arabischen Papyri aus der Gießener Universitätsbibliothek*, Gießen 1960.

tabliczki⁶. Pierwotnie całość dzieliła się na trzy zbiory: *Papyri Gissenses* (*P.Giss.*), *Papyri Iandanae* (*P.Iand.*) i *Papyri Bibliothecae Universitatis Gissensis* (*P.B.U.G.*), które z czasem umieszczono w Bibliotece Uniwersyteckiej w Giessen i połączono w jedną wielką kolekcję.

PAPYRI GISSENSSES

Najstarszym zbiorem jest zbiór *Papyri Gissenses*⁷, w fachowej literaturze papirologicznej pojawiający się konsekwentnie w postaci skrótu *P.Giss.* Początkowo zbiór określano też innymi nazwami: *Papyri Oberhessischen Geschichtsvereins*; *Papyri in Museum des Oberhessischen Geschichtsvereins* lub krótsza *Gail'sche Papyri* (od nazwiska jej sponsora). Od 1930 w nazwie uwzględniono też ostraka stanowiące część tego zbioru (zob. przyp. 1), nadając całości nazwę *Papyri- und Ostrakasammlung des Oberhessischen Museums und der Gail'sche Sammlungen*. Samo powstanie tego zbioru datuje się na lata 1903–1913; jednak jego rekonstruowana historia zaczyna się już około roku 1900, kiedy to młody wówczas nauczyciel w szkole średniej, historyk starożytności i członek Stowarzyszenia Starożytników Ernst Kornemann wpadł na pomysł, aby zorganizować jakąś własną kolekcję w Giessen. Znał doskonale wartość papirusów i uważał je za dobre narzędzie do nauczania oraz przede wszystkim prowadzenia badań i lepszego poznania różnych aspektów życia codziennego w Egipcie Greków i Rzymian. Zaczął w tym kierunku dość intensywnie działać, aż w końcu odniósł sukces. Dzięki swoim osobistym znajomościom udało mu się pozyskać sponsora i już w 1902 roku wyjechał do Egiptu i dokonał pierwszego zakupu papirusów – wtedy też udało mu się nabyć ów słynny papirus zawierający fragment *Constitutio Antoniniana* (*P.Giss. inv. 15⁸*) – edykt Karakalli wydany w 212 roku przyznający wszystkim wolnym mieszkańcom *Imperium Romanum* prawa obywateli rzymskich. Sponsorem był niejaki Wilhelm Gail, giessenski przemysłowiec, który miał środki finansowe nie tylko na ten pierwszy zakup (około 150 papirusów), ale także na kolejne, które finansował aż do 1913 r., przekazując pieniądze Niemieckiemu Kartelowi Papirusowemu. Ta dobrze zapowiadająca się współpraca (duet Gail-Kornemann) oraz chęć dalszego powiększania kolekcji została niejako przerwana. W 1902 roku Kornemann opuścił Giessen i w ramach migracji naukowej udał się na Uniwersytet do Tybingi, w 1918 do Wrocławia (gdzie zawsze miał ze sobą

⁶ Zob. więcej w P. Kuhlmann, *Gießener Dokumente zur antiken Schriftkultur: Papyri, Keilschrifttafeln, Wachstafeln, Ostraka*, Gießen 1977 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 44), s. 11–13. Zob. też K. Hecker, *Die Keilschrifttexte der Universitätsbibliothek Gießen: unter Benutzung nachgelassener Vorarbeiten von Julius Lewy*, Gießen 1966.

⁷ Tekst opracowany na podstawie H.G. Gundel, *Papyri Gissenses: eine Einführung*, Gießen 1975 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 32).

⁸ Pierwsze wydanie ukazało w drugim zeszycie pierwszego tomu *Griechische Papyri im Museum des Oberhessischen Geschichtsvereins zu Gießen*, Leipzig – Berlin: Teubner 1910; s. 25–45. Papirus jednak na przestrzeni lat doczekał się wielu reedycji i opracowań.

jakieś papiirusy na zajęciach z historii starożytnej⁹), a w 1938 do Monachium, co spowodowało znaczne ograniczenie ich kontaktu i utrudniało współpracę. Jednak w 1908 r. Kornemann został członkiem Niemieckiego Kartelu Papiirusowego, dzięki czemu każdego roku mógł dokonywać nowych zakupów, których historię możemy dość szczegółowo odtworzyć. Rozpoczyna się ona w 1902 roku wraz z pierwszym wspomnianym już zakupem dokonany przez Kornemanna w El Ashmunein papiirusów pochodzących w większości z nomu Hermopolitańskiego (w tym znaczna ilość papiirusów z Archiwum stratega Apolloniosa) o numerach inwentarzowych od 1 do 150; potem w 1907 roku drugi zakup dokonany już za pośrednictwem Niemieckiego Kartelu Papiirusowego też w El Ashmunein papiirusów pochodzących z oazy Fayum, ich numery inwentarzowe to od 151 do 215. W 1908 roku część tych papiirusów na drodze losowania trafiła do Kornemanna. W 1912 roku odnotowano dwa zakupy: pierwszy papiirusów pochodzących z Heropolis Magna o nieznanym dziś numerach inwentarzowych i miejscu zakupu; drugi zakup papiirusów w Kairze pochodzących z oazy Fayum o numerach inwentarzowych 216–255 i 276–297; 1913 rok: kolejne trzy zakupy dokonane przez Niemiecki Kartel Papiirusowy; pierwszy w Krokodilopolis papiirusów o nieznanym pochodzeniu i numerach inwentarzowych; drugi zakup też w Krokodilopolis papiirusu pochodzącego z oazy Fayum o numerze inwentarzowych 298; trzeci w Gizie papiirusów z oazy Fayum o numerach inwentarzowych 256–275. Z powodu I wojny światowej następuje długa przerwa i w końcu w 1938 roku pojawia się jedna sztuka kartonażu mumiiowego o nieznanym pochodzeniu, która zostaje opatrzona numerem inwentarzowym 1080¹⁰ i подарowana Kornemannowi.

Po zakupie i wstępnych oględzinach papiirusy wymagały konserwacji i oszkle-
nia; dokonał tego światowej sławy konserwator z Muzeum Narodowego w Berlinie (*Staatliche Museen zu Berlin*) Hugo Ibscher¹¹. Te fragmenty, które nie zostały wtedy oszklecone, umieszczano między arkuszami bibuły. W pewnym momencie Ibscher z powodów finansowych zaprzestał prac konserwatorskich¹², których wznowienie nastąpiło dopiero z chwilą pojawienie się Kalbfleischa z kwotą 500 marek pozyskanych od *Hochschulgesellschaft* i z Funduszu Stypendialnego Uniwersytetu; z tych to pieniędzy miał on opłacać berlińskiego konserwatora, jednak

⁹ Zob. H.G. Gundel, *Gießener Papyrologie im Briefwechsel mit H. Ibscher. Neue Materialien zur Geschichte der Gießener Papyrussammlungen zwischen 1927 und 1945*, Gießen 1964 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 17), s. 24 (szczególnie przyp. 44).

¹⁰ O papiirusie zob. więcej w H.G. Gundel, J.M.A. Janssen, *Das kolorierte Gießener Papyrusfragment P.Giss.Inv.Nr 1080*, Gießen 1962 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 13); oraz H.G. Gundel, *Weltbild und Astrologie in den griechischen Zauberpapyri*, München 1968, s. 86–91.

¹¹ Warto tutaj wspomnieć, że papiirusy ze zbioru *P.Giss.* oprawione przez Ibschera mają niebieskie papierowe ramki, te ze zbioru *P.Iand.* brązowe, a *P.B.U.G.* czerwone. Papiirusy oszklecone po raz pierwszy w czasie realizacji projektu digitalizacji otrzymały ramki białe, bez rozróżnienia na zbiór, z którego pochodzą.

¹² W 1925 roku zmarł jedyny dotychczasowy sponsor Wilhelm Gail i Kornemann nie miał już żadnych funduszy na opłacenie Ibschera.

pod pewnym warunkiem – od tej chwili Ibscher kazał sobie płacić za każdy ukończony papirus regularnie.

Wartość naukową papirusów miał ocenić sam Kornemann. On też podjął się pierwszej edycji. W 1907 roku pojawił się dodatkowo prawnik Otto Eger do opracowania dokumentów prawniczych i Paul M. Meyer do pozostałych dokumentów. Wynikiem tej wspólnej pracy historyka starożytności, filologów klasycznych i papirologów było w latach 1910–1912 wydanie w trzech zeszytach u Teubnera, jako prezent jubileuszowy w 100 rocznicę założenia firmy Gaila, pierwszego tomu papirusów (Band I) zatytułowanego *Griechische Papyri im Museum des Oberhessischen Geschichtsvereins zu Gießen*. Edycja zawiera 125 papirusów, w tym jeden literacki P.Giss. inv. 175 (Ksenofont, *Uczta VIII 15–18*), jeden dokument z epoki ptolemejskiej, pozostałe to w większości dokumenty z archiwum stratega Apolloniosa. Edycja nie objęła wszystkich papirusów, zwłaszcza, że były tu uwzględnione tylko te nabyte do 1907 r. Wkrótce rozpoczęto prace nad drugim tomem (Band II)¹³, ale z różnorakich przyczyn nigdy nie zostały one ukończone. Kornemann ciągle czuł jakiś wewnętrzny obowiązek publikacji wszystkich papirusów na cześć zmarłego Gaila, ale nawet po przejściu na emeryturę nie był w stanie tego dokonać, gdyż ciągle był zajęty innymi badaniami, w szczególności nad historią Rzymu¹⁴, która wówczas pasjonowała go bardziej niż papirusy.

Większą część papirusów przechowywano w Giessen w Muzeum Górnoheskiego Towarzystwa Historycznego (*Museum des Oberhessischen Geschichtsvereins*), w części zwanej Stary Zamek (*Alte Schloss*). Kilka papirusów, nad którymi w tym czasie pracował, miał Meyer; kilka było w Berlinie u wspomnianego konserwatora Ibschera i wreszcie kilka miał też Kornemann we Wrocławiu, które ostatecznie w 1935 roku¹⁵ odesłał do Giesseńskiego Muzeum. Przełomowym momentem dla zbioru był 21 stycznia 1930 roku, wtedy właśnie przetransportowano go z Muzeum Górnoheskiego Towarzystwa Historycznego do Biblioteki Uniwersyteckiej w Giessen i tam umieszczono w specjalnym pokoju rękopisów. Głównym motywem zmiany lokalizacji tych papirusów była chęć zebrania wszystkich istniejących już wówczas kolekcji (tj. *P.Giss. P.Iand. P.B.U.G.*) w jednym pokoju w celu łatwiejszej ich analizy i badań. Powołano specjalną komisję, która miała zająć się całą kolekcją (jej opieka, ocena naukowa itd.). Nadzór nad nią objął specjalista w dziedzinie papirologii i właściciel prywatnej kolekcji *P.Iand.* Karl Kalbfleisch. W 1939 roku z 27 na 28 listopada w obawie przed zniszczeniem

¹³ Wzmianki o tym, że publikacji II tomu spodziewano się na poważnie można znaleźć np. w H.G. Gundel, *Editionen Gießener Papyri nach 1945. Katalog und Bibliographie*, Gießen 1984 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 41), s. 13; H.G. Gundel, *Die Gießener Papyrussammlungen. Überblick und Bibliographie*, Gießen 1956 (Nachrichten der Gießener Hochschulgesellschaft 25), s. 107 i 121.

¹⁴ Rzeczywiście efektem tej pracy było wydanie dwutomowej historii Rzymu E. Kornemann, *Römische Geschichte*, 2 Bände, Stuttgart 1938–1939.

¹⁵ Kornemann papirusy, które miał we Wrocławiu zwrócił dopiero w 1935 roku, gdyż miał jeszcze ambicje opublikować je w II tomie P.Giss.

w czasie bombardowania papirusy zostały zniesione do piwnicy uniwersyteckiej biblioteki, a potem trafiły do sejfu *Dresdner Bank*; jednak z powodu powodzi i wtargnięcia wód do jego piwnicy w lutym 1945 roku większa część złożonych tam papirusów poniosła szkodę – w wyniku wilgoci dopadła je pleśń i gnicie, zostały też mocno zabrudzone, a część nawet zniszczonych. W 1946 roku dzięki inicjatywie ówczesnego dyrektora biblioteki Hugo Hepdinga podjęto nad nimi prace konserwatorskie i restauracyjne – większość z nich oczyszczono, osuszono i ponownie oszklono. Po 1946 roku wróciły do zrujnowanej biblioteki, a od 1958 roku umieszczono je tam w specjalnym pokoju papirusów¹⁶. Obecnie cała kolekcja znajduje się w pokoju zbiorów specjalnych (*Sonderlesesaal*) Biblioteki Uniwersyteckiej w Giessen.

W 1950 roku, po wspomnianym zamoczeniu, dokonano nowej inwentaryzacji¹⁷ nieoszklonych wówczas papirusów, których nadane numery są nadal aktualne. Cały zbiór liczy około 1080 papirusów, z czego 299 jest oryginalnie odrestaurowanych i oszklonych przez Ibschera (nr inv. 1–297; 300 i 1080) i około 778 oszklonych po raz pierwszy między 1999 a 2001 w czasie realizacji projektu digitalizacji¹⁸.

Do tego zbioru należy ważna seria papirusów z Archiwum Apolloniosa¹⁹ opatrzonych siglum *P.Giss.Apoll.* i opublikowanych w M. Kortus, *Briefe des Apollonios-Archives aus der Sammlung Papyri Gissenses*, Gießen 1999 (Berichte und Arbeiten aus der Universitätsbibliothek und dem Universitätsarchiv Gießen 49).

W zbiorze są też opublikowane papirusy literackie i słynny papirus z *Constitutio Antoniniana* przedrukowane w P.A. Kuhlmann, *Die Gießener literarischen Papyri und die Caracalla-Erlasse*, Gießen 1994 (Berichte und Arbeiten aus der Universitätsbibliothek und dem Universitätsarchiv Gießen 46).

Papirusy o numerach inwentarzowych: P.Giss. inv. 2–98; P.Giss. inv. 100; P.Giss. inv. 118–120; P.Giss. inv. 123–126; P.Giss. inv. 132–152; P.Giss. inv. 186–190; P.Giss. inv. 193; P.Giss. inv. 195 ; P.Giss. inv. 197–199; P.Giss. inv. 201; P.Giss. inv. 212; P.Giss. inv. 215; P.Giss. inv. 368 zostały w latach 1910–1912 opublikowane w O. Eger, E. Kornemann, P. Meyer, *Griechische Papyri im Museum des oberhessischen Geschichtsvereins zu Gießen*, Leipzig 1910–12 [Milan 1973].

P.Giss. inv. 217–236; P.Giss. inv. 238–248; P.Giss. inv. 370; P.Giss. inv. 450 zostały opatrzone siglum *P.Giss.Alex.* i pod nim opublikowane w J. Schwartz, *Papyri*

¹⁶ Zob. więcej H.G. Gundel, *Gießener Papyrussammlungen im neuen Raum* w J. Schawe, *Universitätsbibliothek Gießen, Festgabe zur Weihe des neuen Hauses am 1. Juli 1959*, Gießen: 1959, s. 51–55.

¹⁷ H.G. Gundel, *Das Inventar der Gießener Papyrus-Sammlungen. Neues über die Bestände der Gießener Sammlungen*, Gießen 1961 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 11), s. 5–14.

¹⁸ Zob. H. Dreyling, L. Kalok, *Papyrusdigitalisierung in Gießen*, *ABI-Technik* 21 (2001) H. 4, s. 327–339.

¹⁹ Chodzi o papirusy dotyczące Apolloniosa, stratega Apollonopolis Heptakomia, który regularnie korespondował ze swoim rodzinnym miastem, w którym mieszkała jego żona, córka i matka. Giessenńska kolekcja zawiera 63 papirusy należące do tego archiwum.

variae Alexandrinae et Gissenses, Brussels 1969 (Papyrologica Bruxellensia VII). Te przedrukowano dodatkowo w SB X 10617–10653.

Część papirusów opublikowano pojedynczo w różnych czasopismach papirologicznych.

PAPYRI IANDANAE

Nieco młodszym od poprzedniego jest zbiór papirusów Jandy (*Papyri Iandanae*)²⁰, zgromadzony w latach 1905–1927 przez giessenkiego profesora filologii klasycznej Karla Kalbfleischa. Zbiór początkowo miał status prywatnej kolekcji i nazwę *Iandanae* otrzymał od nazwiska dziadka wspomnianego profesora, Karla Reinholda Jandy i był włączony do Seminarium Filologii Klasycznej Uniwersytetu w Giessen, gdzie nad nim pracowano. Po śmierci Kalbfleischa na mocy sporządzonego przez niego i jego małżonkę testamentu zbiór został przekazany Bibliotece Uniwersyteckiej w Giessen. Na podstawie dokumentów rozliczeniowych Niemieckiego Kartelu Papirusowego, jak w przypadku pozostałych zbiorów, da się rekonstruować przebieg zakupów, które wyglądały następująco:

1905/1906 – pierwszy zakup dokonany w Kairze za pośrednictwem Niemieckiego Kartelu Papirusowego; pochodzenie papirusu nieznane (o numerze inwentarzowym 1).

1907 – trzy zakupy również za pośrednictwem Niemieckiego Kartelu Papirusowego; jeden w marcu papirusów pochodzących z Hermopolis Magna (o numerach inwentarzowych 2; 10; 14; 68–70; 72–74; 127; 154 oraz 161–165; 189–191; 199–206, które być może były zakupione podczas drugiej lub trzeciej transakcji); drugi w czerwcu papirusów też z Hermopolis Magna (o numerach inwentarzowych 13; 17–20; 26; 28; 30; 31; 36–45; 61–67; 76; 78–83; 157); i wreszcie trzeci w tym samym roku pochodzących z Gizy (o numerach inwentarzowych 84–126; 160; 207)

1911 – kolejny zakup dokonany przez Niemiecki Kartel Papirusowy papirusów pochodzących prawdopodobnie z Teadelfii (o numerach inwentarzowych 166–188)

1912 – następny zakup również dokonany przez Niemiecki Kartel Papirusowy papirusów pochodzących z Gizy i częściowo o nieznanym pochodzeniu (o numerach inwentarzowych 192–198)

1913 – ostatni przedwojenny zakupu papirus o numerze inwentarzowym 208 pochodzącego prawdopodobnie z El-Hiba (antyczne Ankyropolis).

Po wojnie dokonano jeszcze dwóch zakupów, a konkretnie prof. Carl Schmidt w 1926 roku kupił grupę papirusów pochodzących z oazy Fajum (o numerach inwentarzowych 209–350; 438(?); 462–699) i w 1927 r. kilkanaście o nieznanym pochodzeniu, wśród których były też prawdopodobnie te z Archiwum Zenona

²⁰ Historia zbioru opracowana na podstawie H.G. Gundel, *Papyri Iandanae – Eine Einführung*, Gießen 1971 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 29).

(o numerach inwentarzowych 351–461). Te wszystkie papirusy zakupione przez Niemiecki Kartel Papirusowy weszły w posiadanie Kalbfleischa na drodze losowania, które odbyło się między jego członkami (zob. przyp. 2). Kalbfleisch początkowo przechowywał je w Marburgu, ale po 1913 roku wszystkie przeniósł do Gies-sen. Tam umieszczono je w pokoju rękopisów (*Handschriftenzimmer*) biblioteki uniwersyteckiej, gdzie przebywały do połowy II wojny światowej i były udostępniane tylko za wyraźnym pozwoleniem jej właściciela. W 1942 roku ze względów bezpieczeństwa przeniesiono je do piwnicy bibliotecznej; tam przetrwały m.in. bombardowanie w grudniu 1944 roku. Niestety w kolejnych miesiącach 1945 roku papirusy zaczęły niszczyć (głównie te nieodrestaurowane, nieoprawione w szkło) na skutek ogromniej wilgoci panującej w piwnicy. Tutaj do tych najbardziej uszkodzonych można zaliczyć pergaminowe fragmenty P.Iand. inv. 2 i P.Iand. inv. 3 oraz skórzany P.Iand. inv. 693. Mimo to i tak ten zbiór ucierpiał mniej, niż pozostałe dwa *P.Giss.* i *P.B.U.G.*, które wówczas przechowywano w sejfie *Dresdner Bank*. Od 1950 roku zbiór (wraz z dwoma pozostałymi) był przechowywany w pokoju, znajdującym się na parterze zniszczonej biblioteki. Było to praktycznie nieogrzewane i w swoim stanie dziś nieakceptowalne pomieszczenie awaryjne. W 1958 roku przeniesiono już całą kolekcję (tzn. *P.Giss.*, *P.Iand.*, *P.B.U.G.*) do pokoju papirusów, znajdującego się w budynku administracyjnym nowo wybudowanej Biblioteki Uniwersyteckiej w Giessen (zob. przyp. 16). Obecnie cała kolekcja spoczywa w pokoju zbiorów specjalnych (*Sonderlesesaal*), gdzie dzieli miejsce z archiwum uniwersyteckim.

Konserwacja i oszklenie papirusów zostało przeprowadzone przez wspomnianego już Hugo Ibschera w Berlinie. On zakonserwował również odpowiednio nieoszkłone papirusy i umieścił je między bibułą. Później jeszcze pojedyncze prace konserwatorskie nad oszklonymi papirusami zostały przeprowadzone w latach 1946/47 przez introligatora Hansa Sanna, a od 1952 nad nieoszklonymi pracował Hans Gundel.

Cały inwentarz dotyczący papirusów, który prowadził Kalbfleisch, spłonął w 1944 roku podczas ataków bombowych na Giessen; częściowo w bibliotece, a częściowo w jego prywatnym domu. Wśród jego notatek zachowały się spisane w zeszytach próby odczytu niektórych papirusów²¹, które znalazł w sierpniu 1945 roku w jego prywatnym domu i przeniósł do biblioteki jej ówczesny dyrektor Josef Schawe. W latach 1950–1951 dokonano nowej inwentaryzacji²² (przede wszystkim nieoszklonych wówczas papirusów), którą poprzedzono pracami konserwatorskimi zakończonymi ostatecznie jesienią 1955 roku.

Kolekcja obejmuje 1157 ponumerowanych papirusów, jednak ich liczba rzeczywista wynosi około 1165 (pod jedną liczbą czasami kryją się dwa lub więcej

²¹ Robocze transkrypcje Kalbfleischa są dostępne na stronie internetowej kolekcji, do której można dostać się za pośrednictwem <http://www.papyrusportal.de>.

²² H.G. Gundel, *Vorbemerkungen zum Inventar der Papyri Iandanae*, Gießen 1958 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 5); zob. też przyp. 15.

fragmentów tego samego papirusu). Spośród nich jest 701 oszklonych przez Ib-schera (o numerach inwentarzowych 1–700 oraz 914 A–D) i 464 oszklonych po raz pierwszy w czasie projektu digitalizacji (zob. przyp. 18) (są to papirusy o numerach inwentarzowych 701–913; 915–1157; 842 A–H). Obecnie brakuje łącznie 49 papirusów oszklonych (m.in. 35, 36, 175–188 oraz inne). Mimo wcześniejszych badań dopiero w 1968 roku okazało się, że również papirus opatrzony numerem inwentarzowym 207 musi być uznany za zaginiony. Papirusy o numerach inwentarzowych 246; 323; 324 po 1945 roku znajdowały się przez kilka lat w Los Angeles²³; ich zwrot nastąpił w 1956 roku. Wszystkie pozostałe brakujące papirusy prawdopodobnie zostały zniszczone w wyniku bombardowania w 1944; istnieje jednak możliwość, że papirusy (podobnie jak te trzy z Los Angeles) między grudniem 1944, a sierpniem 1945 zostały wywiezione i zachowały się w niewiadomym nam dziś miejscu.

Podczas zliczania nieoszklonych papirusów w 1950 roku okazało się, że brakuje teczki numer IX; obecnie nie można ustalić, czy teczka taka w ogóle istniała, a tym bardziej ile papirusów zawierała. Trzeba się liczyć z jej całkowitą utratą (możliwe, że nastąpiła ona w grudniu 1944 roku w prywatnym domu Kalbflaischa w wyniku bombardowania).

Wyjątkowym okazem zbioru jest P.Iand. inv. 700 zawierający tekst *Księgi Zmarłych* zapisany na lnianym płótnie; ponadto warto jeszcze wspomnieć, iż pośród *Papyri Iandanae* znajduje się wiele bardzo interesujących papirusów paraliterackich i literackich, a ich „prawdziwym rarytasem”, jak nazwał to Wilcken, jest najstarszy w ogóle istniejący rękopis Cyserona datowany na lata między 20 r. p.n.e, a 100 n.e. zawierający fragment „Mowy przeciwko Werresowi” (II 2) (P.Iand. inv. 210); są również liczne fragmenty *Iliady* i *Odyssei* (np. P.Iand. inv. 93; 238; 346; 347); scholia do *Iliady* (P. Iand. inv. 1); *Gnomy* Menandra (P.Iand. inv. 348); jamb (P.Iand. inv. 694); Izokrates (P.Iand. inv. 211); Hyperejdes (P.Iand. inv. 213); mowa sądowa (P.Iand. inv. 214); teksty gramatyczne (P.Iand. inv. 2; 555; 664); teksty medyczne (P.Iand. inv. 349; 45); chrześcijańskie (P.Iand. inv. 255; 272; 696); astrologiczne (P.Iand. inv. 10; 532; 655); matematyczny (P.Iand. inv. 533); magiczny (P.Iand. inv. 266).

Znakomita większość papirusów ze zbioru *Iandanae* została do 1938 roku opublikowana u Teubnera w ośmiu różnych woluminach (poniżej podaję tytuły poszczególnych woluminów wraz z numerami inwentarzowymi papirusów, które zostały w nich opublikowane):

Papyri Iandanae 1: Edward Schäfer, *Voluminum codicumque fragmenta graeca cum amuleto Christiano*, Leipzig 1912: P.Iand. inv. 1 i 2; P.Iand. inv. 10; P.Iand. inv. 14; P.Iand. inv. 45; P.Iand. inv. 93; P.Iand. inv. 158.

Papyri Iandanae 2: Leonhard Eisner, *Epistolae privatae graecae*, Leipzig 1913: P.Iand. inv. 3; P.Iand. inv. 11 i 12; P.Iand. inv. 21; P.Iand. inv. 27; P.Iand. inv. 29;

²³ Zob. H.G. Gundel, *Die Rückführung Gießener Papyri aus Amerika*, Gießen 1958 (2 wyd. 1971) (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 4).

P.Iand. inv. 32–35; P.Iand. inv. 42; P.Iand. inv. 59; P.Iand. inv. 71; P.Iand. inv. 75; P.Iand. inv. 77; P.Iand. inv. 92; P.Iand. inv. 109; P.Iand. inv. 131.

Papyri Iandanae 3: Ludwig Spohr, *Instrumenta graeca publica et privata. Pars prima*, Leipzig 1913: P.Iand. inv. 4–7; P.Iand. inv. 13; P.Iand. inv. 15; P.Iand. inv. 22–24; P.Iand. inv. 37; P.Iand. inv. 47; P.Iand. inv. 50; P.Iand. inv. 52 i 53; P.Iand. inv. 55; P.Iand. inv. 60; P.Iand. inv. 86; P.Iand. inv. 89; P.Iand. inv. 90; P.Iand. inv. 135; P.Iand. inv. 137–139; P.Iand. inv. 164; P.Iand. inv. 190 i 191; P.Iand. inv. 205 i 206.

Papyri Iandanae 4: Georg Spiess, *Instrumenta graeca publica et privata. Pars altera*, Leipzig 1914: P.Iand. inv. 8; P.Iand. inv. 20 ; P.Iand. inv. 25 ; P.Iand. inv. 30 i 31; P.Iand. inv. 36; P.Iand. inv. 41; P.Iand. inv. 48; P.Iand. inv. 63; P.Iand. inv. 65 i 66; P.Iand. inv. 94; P.Iand. inv. 97; P.Iand. inv. 103; P.Iand. inv. 116; P.Iand. inv. 144; P.Iand. inv. 161; P.Iand. inv. 163.

Papyri Iandanae 5: Josef Sprey, *Literarische Stücke und Verwandtes*, Leipzig 1931: P.Iand. inv. 210–214; P.Iand. inv. 238; P.Iand. inv. 255; P.Iand. inv. 266; P.Iand. inv. 272; P.Iand. inv. 346–349; P.Iand. inv. 515; P.Iand. inv. 526; P.Iand. inv. 532 i 533; P.Iand. inv. 555; P.Iand. inv. 655; P.Iand. inv. 694–696.

Papyri Iandanae 6: Grete Rosenberger, *Griechische Privatbriefe*, Leipzig, Berlin 1934: P.Iand. inv. 56; P.Iand. inv. 143; P.Iand. inv. 152; P.Iand. inv. 154; P.Iand. inv. 202; P.Iand. inv. 208; P.Iand. inv. 215; P.Iand. inv. 227 i 228; P.Iand. inv. 234; P.Iand. inv. 243; P.Iand. inv. 254; P.Iand. inv. 260 i 261; P.Iand. inv. 264; P.Iand. inv. 268; P.Iand. inv. 270 i 271; P.Iand. inv. 281; P.Iand. inv. 298; P.Iand. inv. 303; P.Iand. inv. 308 i 309; P.Iand. inv. 317; P.Iand. inv. 320; P.Iand. inv. 357; P.Iand. inv. 482; P.Iand. inv. 491; P.Iand. inv. 494; P.Iand. inv. 497 i 498; P.Iand. inv. 509; P.Iand. inv. 538; P.Iand. inv. 540; P.Iand. inv. 576; P.Iand. inv. 581; P.Iand. inv. 588; P.Iand. inv. 595; P.Iand. inv. 613; P.Iand. inv. 625; P.Iand. inv. 658 i 659; P.Iand. inv. 673

Papyri Iandanae 7: Dieter Curschmann, *Griechische Verwaltungsurkunden*, Leipzig, Berlin 1934: P.Iand. inv. 167; P.Iand. inv. 170; P.Iand. inv. 192; P.Iand. inv. 215; P.Iand. inv. 223; P.Iand. inv. 225; P.Iand. inv. 230; P.Iand. inv. 237; P.Iand. inv. 241; P.Iand. inv. 248

Papyri Iandanae 8: Johann Hummel, *Griechische Wirtschaftsrechnungen und Verwandtes*, Leipzig, Berlin 1938: P.Iand. inv. 229; P. Iand. inv. 244; P.Iand. inv. 263; P.Iand. inv. 273; P.Iand. inv. 310 i 311; P.Iand. inv. 341; P.Iand. inv. 572; P.Iand. inv. 574; P.Iand. inv. 655

Dwa papyrusy gramatyczne P.Iand. inv. 2 i 664 zostały opublikowane w A. Wothers, *Grammatical papyri from Graeco-Roman Egypt. Contribution to the study of the 'Ars grammatica' in antiquity*, Brussel 1979

Ważną część tej kolekcji stanowią papyrusy z Archiwum Zenona oznaczone siglum *P.Iand.Zen.* i opublikowane w Ph. Schmitz, *Die Gießener Zenonpapyri*, Pap. Colon. 32, Paderborn 2007. Tutaj należą P.Iand. inv. 254; 342; 351–356; 366; 370–372; 376–389; 391–397; 399–406; 408; 410–421; 423; 424; 426; 428–435; 437; 439; 441; 443–461; ich łączna liczba wynosi 95.

Na przestrzeni lat publikowano również papiirusy z tego zbioru pojedynczo w czasopismach papirologicznych.

PAPYRI BIBLIOTHECAE UNIVERSITATIS GISSENSIS

Ostatni i najmłodszy spośród wszystkich jest zbiór papiirusów Biblioteki Uniwersytetu w Giessen, *Papyri Bibliothecae Universitatis Gissensis*²⁴, który został zasadniczo zgromadzony w latach 1908–1913 oraz powiększony w 1928 r. dzięki inicjatywie wspomnianego już Karla Kalbfleischa. Konwencjonalne sigla stosowane dla zbioru to *P.bibl.univ.Giss* lub *P.B.U.G.*, zaproponowane jeszcze przez Kalbfleischa w roku 1924. Niekiedy można spotkać się ze skracaniem w postaci *PbuG*; *P.Giss.Univ. Bibl*; *P.bibl.univ.Giss*; *P.Uni.Bibl.Giss*. *Checklist*²⁵ cytuje je zawsze jako *P.Giss.Univ.* Spektakularne odkrycia²⁶ papirologiczne na przełomie XIX i XX wieku dostarczyły wielu nowych tekstów i znacznie ożywiły środowiska naukowe. W Giessen nowymi znaleziskami papiirusowymi, a w szczególności samymi tekstami, zainteresowali się filologowie klasyczni Albrecht Dieterich, Richard Wünsch, Erich Bethe i Alfred Kurte. Jednocześnie zaproponowali oni, aby w Bibliotece Uniwersyteckiej w Giessen założyć jakiś własny zbiór papiirusów, który miał być dodatkiem do istniejącego już od 1903 roku zbioru papiirusów giessenkich (*P.Giss*), i zainicjować nowe poszukiwania oraz badania, przede wszystkim wśród filologów klasycznych. Wreszcie dzięki szczególnej inicjatywie profesorów Otto Immischa i Alfreda Kurtego w 1908 roku nastąpiło założenie zbioru *P.B.U.G.* Na początku, aby pozyskać pieniądze, organizowali oni szereg różnych wykładów, z których dochód przeznaczali na zakup papiirusów. Jednak, aby dalej powiększać zbiór potrzebowali znacznie większych środków finansowych. Wtedy z pomocą przyszła im Fundacja Adolfa Clemma, która przekazała łącznie 3000 marek na kolejne zakupy²⁷.

W 1908 roku biblioteka uniwersytecka stała się członkiem Niemieckiego Kartelu Papiirusowego²⁸, co znacznie ułatwiło jej pozyskiwanie nowych papiirusów. Z dokumentów kartelu jesteśmy w stanie, podobnie jak w poprzednich wypadkach, odtworzyć przebieg poszczególnych zakupów. Pierwszy dokonany w 1908 roku przez Niemiecki Kartel Papiirusowy, który zakupił serię papiirusów na rynku antykwarycznym w Krokodilopolis, pochodzących z Antinoe; były to papiirusy, którym nadano numery inwentarzowe od 1 do 25; po dwóch latach w 1910 członkowie Niemieckiego Kartelu Papiirusowego ponownie wybierają się do Egiptu

²⁴ Tekst opracowany na podstawie H.G. Gundel, *Papyri bibliothecae universitatis Gissensis: eine Einführung*, Gießen 1968 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 27).

²⁵ J.F. Oates, W. H. Willis, *Checklist of Greek, Latin, Demotic and Coptic Papyri, Ostraca and Tablets*, 2008 (wersja internetowa z 10 VII 2011: <http://scriptorium.lib.duke.edu/papyrus/texts/clist.html>).

²⁶ Głównie słynne odkrycia w Oksyrynchos dokonane przez B.P. Grenfella i A.S. Hunta.

²⁷ Było to tak doniosłe wydarzenie, że pisały o nim nawet gazety np. *Deutsche Literatur Zeitung* 31 (1910).

²⁸ Zob. K. Preisendanz, *Papyrusfunde und Papyrusforschung*, Leipzig 1933, s. 210n.

i w podobny sposób kupują papiirusy z Oksyrynchos u pewnego handlarza w El Ashmunein; ich numery inwentarzowe to od 25 do 116. W 1912 roku Niemiecki Kartel Papirusowy w nieznanym nam obecnie miejscu dokonał zakupu papiirusów pochodzących z oazy Fajum o numerach inwentarzowych 117–182 oraz 567; rok później w 1913 ta sama organizacja dokonała dwóch zakupów: jeden w Karirze papiirusów o nieznanym pochodzeniu i numerach inwentarzowych 183–240, drugi w Krokodilopolis papiirusów z oazy Fajum o numerze 566; wreszcie trzeci zakup dokonany w roku 1914 w Mallawi papiirusów pochodzących prawdopodobnie z Hermopolis Magna.

Po pierwszej wojnie światowej do znacznego powiększenia zbioru przyczynił się Kalbfleisch, który jako dyrektor działu papirologii sprawował opiekę nad całą kolekcją Biblioteki Uniwersyteckiej aż do 1944 roku. Dzięki znajomości z berlińskim koptologiem prof. Carlem Schmidtem, pozyskał wiele nowych papiirusów. Ten to profesor w 1928 roku dokonał dwóch zakupów w Krokodilopolis papiirusów o nieznanym pochodzeniu. Nabytki te dzieli się na pierwszy duży obejmujący 78 sztuk i mały obejmujący 28 sztuk. Nie wszystkie obecnie da się zidentyfikować i przypisać konkretnym zakupom. Warto wspomnieć, że pośród tych papiirusów znalazły się fragmenty literackie, w tym Homera (P.B.U.G. inv. 303 i 304); bardzo wczesne papiirusy z epoki ptolemejskiej, w tym jeden z najstarszych fragmentów (I poł. III w. p.n.e.) zawierających początek listu; bardzo istotna grupa papiirusów z Archiwum Zenona oraz wiele innych z epoki rzymskiej i bizantyjskiej.

Konserwacją zbioru zajął się konsekwentnie Hugo Ibscher. Odrestaurował wszystkie papiirusy, część z nich oszklął, a część umieścił w tradycyjny sposób między arkuszami bibuły.

Od początku swojej historii papiirusy z tego zbioru znajdowały się w bibliotece uniwersyteckiej; jednak w czasie II wojny światowej ze względów bezpieczeństwa umieszczone je w *Dresdner Bank* w Giessen wraz z opisanymi wcześniej *Papyri Gissenses*. Tutaj przeżyły bombardowanie trwające od grudnia 1944 roku do lutego 1945. Sądzono, iż zdeponowane tu papiirusy są zupełnie bezpieczne, jednak stało się inaczej. Wody gruntowe, które dostały się do piwnicy, spowodowały wzrost wilgoci, która dopadła większość papiirusów i solidnie je podniszczyła. Kiedy po wojnie w 1946 roku wróciły do biblioteki, były strasznie zabrudzone i przemoczone, całość wymagała natychmiastowej restauracji, szczególnie fragmenty pergaminowe. Ponownej konserwacji i oszklenia dokonał introligator Hugo Sann. Dzięki wytężonej pracy tego fachowca zbiór ocalono przed totalnym zniszczeniem i około 1950 roku przywrócono go do życia.

W 1944 roku w ruinach domu Kalbfleischa znaleziono notatki, wśród których znajdowała się dokonana przez niego robocza transkrypcja około 370 papiirusów z tego zbioru. W 1951 roku z inicjatywy ówczesnego dyrektora biblioteki dokonano re-inwentaryzacji papiirusów nieoszklonych nadając im nowe numery

funkcjonujące do dziś²⁹. Na przełomie 1955/56 to samo zrobiono z częścią papirusów oszklonych. W 1958 r. trafiły wraz z pozostałymi zbiorami do pokoju papirusów biblioteki uniwersyteckiej, a potem do pokoju zbiorów specjalnych, gdzie spoczywają do dziś.

Zbiór liczy łącznie 596 ponumerowanych papirusów, z czego oszklonych przez Ibschera jest 373 (o numerach inwentarzowych 1–370; 496; 537); i nowo oszklonych 192 (o numerach inwentarzowych 371–495; 498–536; 538–565). Obecnie brakuje papirusów, które w niewiadomy sposób zaginęły, są to P.B.U.G.inv. 18 zawierający fragment Ewangelii Łukasza w tłumaczeniu łacińskim i gockim; P.B.U.G. inv. 241 i P.B.U.G. inv. 277. W latach 1964/65 wszystkie papirusy nieoszlone w ramach ich konserwacji umieszczono w pięciu teczkach pomiędzy arkuszami bibuły.

Z tego zbioru opublikowano dotychczas około 126 tekstów. Część z nich, tj. dokładnie greckie dokumenty z epoki rzymskiej i ptolemejskiej od P.B.U.G. inv. 183 do P.B.U.G. inv. 200 znalazła się w Hans Kling, *Griechische Papyrusurkunden aus ptolemäischer und römischer Zeit* (P. bibl. univ. Giss. 1–16), Gießen 1924 (*Schriften der hessischen Hochschulen, Universität Gießen 1924, IV*).

Listy prywatne z tego zbioru opublikował Heinrich Büttner, *Griechische Privatbriefe* (P. bibl. univ. Giss. 18–33), Gießen 1931.

Część papirusów literackich jest w H. Eberhart, *Literarische Stücke* (P. bibl. univ. Giss. 34–45) Gießen 1935 oraz P.A. Kuhlmann, *Die Gießener literarischen Papyri und die Caracalla-Erlasse*, Gießen 1994

Papirus P.B.U.G. inv. 308 zawierający fragment *Acta Alexandrinorum* opublikowany w Anton von Premerstein, *Alexandrinische Geronten vor Kaiser Gaius – ein neues Bruchstück der sogenannten Alexandrinischen Märtyrer-Akten* (P. bibl. univ. Giss. 46), Gießen 1939.

Kilka dokumentów opublikowała też Grete Rosenberger w: Grete Rosenberger, *Griechische Verwaltungsurkunden von Tebtynis aus dem Anfang des dritten Jahrhunderts n. Chr.* (P. bibl. univ. Giss. 47–53), Gießen 1939.

Papirusy biblijne P.B.U.G. inv. 13, 19, 22 i 26 w P. Glaue, A. Rahlfs, *Fragmente einer griechischen Übersetzung des samaritanischen Pentateuchs*, Göttingen 1911, s. 167–200. 263–266; P.B.U.G. inv. 30 (dodatkowo jako P. Giss. Lit. 5.1) w P. Glaue, *Ein Bruchstück des Origenes über Genesis 1,28*, Töpelmann 1928.

Dużą część papirusów z tego zbioru opublikowano w sposób nieuporządkowany w różnych czasopismach.

ZAKOŃCZENIE

Dzięki tak zwanym projektom retrospektywnej digitalizacji materiałów bibliotecznych, na stronach internetowych umieszcza się również coraz więcej zdjęć

²⁹ H.G. Gundel, *Vorbemerkungen zum Inventar der Papyri Bibliothecae Universitatis Gissensis*, Gießen 1956 (Kurzberichte aus den Gießener Papyrussammlungen 3).

nieopublikowanych jeszcze papirusów³⁰. Taki system umożliwia łatwy i szybki przegląd, wybór, studium i edycję wielu nowych tekstów. Z tej możliwości może skorzystać każdy, posługując się internetowymi wyszukiwarkami. Znajdowane na stronach papirusy są zazwyczaj opatrzone podstawowym, ale możliwie pełnym opisem, tzn. numer inwentarzowy, wymiary, liczba wersów na poszczególnych stronach (tj. *recto* i *verso*), język, data i miejsce zakupu oraz samo zdjęcie. Kolekcja papirusów w Giessen jest wyjątkowa i oferuje setki takich wstępnie opracowanych papirusów, które czekają na swoich pierwszych wydawców.

*Uniwersytet Wrocławski
Instytut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych
ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław*

THE HISTORY OF THE POPYRI COLLECTION OF THE UNIVERSITY LIBRARY IN GIESSEN

Abstract

The collection in Giessen numbers over 2800 papyri (including the set of P.Giss. 1080 items, P.land. 1157 and P.B.U.G. 596) and is one of the biggest and most important in the world. All the artefacts originate in Egypt and most of them were bought by Ernst Kornemann and Karl Kalbfleisch, members of the German Papyrus Syndicate (Deutsches Papyruskartell).

Keywords: Greek papyri, University of Giessen, Deutsches Papyruskartell

---

³⁰ Np. wszystkie niemieckie kolekcje zostały zebrane w jednym miejscu pod adresem <http://www.papyrusportal.de>.